

rituális különbségek jellemzésével (az exorcizmus, a nyelveken szólás, a prófécia, a gyógyítás, jóslás, jövődőlés sajátosságaival), de hangsúlyt helyez „a Szentlélek ajándékainak” szerepére épülő vezetői legitimitás érzékeny bemutatására is, szakirodalmi kitérőkkel kiegészítve, értelmezési aspektussal alátámasztva. A kötetzáró migrációs tanulmányokban a megtéréstörténetek és csatlakozási hatáseggyüttesek részleteiről is látképet ad, a megtéréseket szakaszolja, a migráció és integráció kérdéseit sem hagyja feledésben. Sajátos „új identitásmarkerek” mögött álló képzetek, tartalmak, nyelvi jegyek karizmatikus

értékmomentumainak feltárására is figyelmet fordít, s mindezeket a Pócs Éva vezette Kelet-Nyugat Vallásetnológiai Kutatócsoport támogató részvétele révén megfogalmazott összegzésbe is szervesen beilleszti. Művében a fenti kötetek összhangja, egybecsengő vagy sajátos jelenségegyüttesek tónusa szintúgy a korunkban lassan már elengedhetetlen interetnikus és vándorlásföldrajzi összkép szakrális dimenzióinak komplex feltárásává áll össze, a térségünkben jellemző lelkiségi univerzumban.

A. Gergely András

A ruszinok történetének dokumentumai mint nemzeti örökség

A magyarországi ruszinok és ukránok. Szerk. Fedinec Csilla–Szakál Imre–Cserniczkó István. Bp., Magyar Nemzeti Levéltár, 2020. 274. old.

A Magyar Nemzeti Levéltár 2018 júliusában nyitott népiismereti kiállítást *Kik vagyunk? Magyarországi nemzetiségek* címmel. A kiállítás nyomán, annak célkitűzéseit követve indított 2020-ban forrásokat közlő kiadványsorozatot *Magyarországi Kisebbségek: Nemzeti, Nemzetiségi és Vallási Közösségek* címmel, melynek első forrásgyűjteménye a magyarországi ruszinok és ukránok múltjából merít. A sorozat kötetei, valamint a kiállítás a különböző etnikumok ismertetését célozzák, az együttlélés dokumentumaiból tesznek közzé. A válalkozás a nemzetiségeket, azoknak az államalkotó nemzettel való együttlélését a mindenkori magyar állam kulturális örökségeként keretezi. A sorozat szerkesztői L. Balogh Béni, Majtényi György, Mikó Zsuzsanna, Szabó Csaba. A forrásgyűjtemények kiadását a sorozatban egy, a nemzetiségi kérdés magyarországi történetét tárgyaló tanulmánykötet előzte meg.

A Fedinec Csilla, Szakál Imre és Cserniczkó István által szerkesztett, *A magyarországi ruszinok és ukránok* című kötet célja a szerkesztők

megjelölése szerint olyan írárok közlése, amelyek „a ruszin és az ukrán nemzetiségek magyarországi történetének legfontosabb jellegzetességeit tükrözzék”. A források szelekciójában fő kritériumot jelentett az, hogy a magyar olvasóközönség számára korábban nehezen hozzáférhető forrásokat tegyen e kötet elérhetővé. Az is egyértelmű ugyanakkor, hogy a szerkesztők egy többé-kevésbé folytonos történeti ívet igyekeztek megrajzolni, ezekhez a politikátörténeti korszakokhoz rendelnek – egyfajta arányosságot is szem előtt tartva – szövegeket. A kötetet egy bevezető tanulmány nyitja, illetve egy, a szerkesztői elvekre és a közlés módjára vonatkozó rövid szerkesztői jegyzet. A kötet második, terjedelmesebb része *Dokumentumok* alcím alatt a szelektált forrásokat hozza hat fejezetbe csoportosítva.

Fedinec Csilla az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet tudományos főmunkatársa. Kutatásai Kárpátalja 20. századi történetére, Ukrajna politikátörténetére, a Kelet-Közép-Európai kisebbségi kérdésre

Lingvaj Julianna (1992) – doktorandusz, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, julianna.lingvaj@outlook.com

vonatkoznak, több kutatási projekt vezetője. Szakál Imre a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola kutató oktatója, a Történelem és Társadalomtudományi Tanszék docense. Vizsgálódásai Kelet-Közép-Európa első világháború utáni történetére, és emlékeztörténetére vonatkoznak. Cserniczkó István a főiskola rektora, a Magyar Tanszéki Csoport professzora. Kutatásai elsősorban szociolingvisztikai és nyelvpolitikai tárgyúak. A kötet mindhárom szerkesztője e tárgykörben gazdag tudományos munkásságot fejtett ki, együtt és mások közreműködésével az utóbbi években több publikáció által bővítették a kárpátaljai magyarokról és ruszinokról való történeti, valamint társadalomtudományi tudást. Elég megemlíteni csupán két frissen megjelent monografikus jellegű munkát: a Fedinec Csilla és Cserniczkó István által szerkesztett, 2019-ben közreadott „*Ruszin voltam, vagyok, leszek...*” című népszerű olvasókönyvet, egyetemi tankönyvet (a Charta XXI Egyesület és a Gondolat Kiadó közös kiadványa), valamint a Fedinec Csilla, Font Márta, Szakál Imre, Varga Beáta írásait tartalmazó *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság* című, 2021-ben megjelent kötetet (Társadalomtudományi Kutatóközpont és a Gondolat Kiadó).

A *magyarországi ruszinok és ukránok* című kötet több szempontból is figyelmet érdemel. Célja nem a legújabb tudományos eredmények közlése, hanem némely történeti források közzététele, elérhetővé tétele. A kötetben közölt források a kutatóknak kiindulópontként szolgálhatnak, viszont mind a sorozat koncepciója, mind a vizsgált munkában tetten érhető szerkesztői döntések az ismeretterjesztő, népszerűsítő, értékmegőrző funkciókat erősítik. A bevezető tanulmány a ruszinok nyelvével és politikátörténetével foglalkozik, a magyar nemzeti történet e népcsoport szempontjából meghatározó eseményeire koncentrál. A szerzők elsőként a nyelv és nyelvjárás elhatárolásának nehézségeire reflektálnak, a szláv nyelvek történetébe adnak betekintést, a *ruszint* mint terminust és a hasonló jelentésben használt más etnonimákat ismertetik. Ezt követi egy történeti vázlat, mely különös figyelmet szentel a

betelepedés körüli vitáknak, a ruszin lakosság és a keleti rítusú görögkatolikus egyház kapcsolatának, illetve a 19. századi fejleményeknek. A bevezető tanulmány igényesen megírt, változatos bibliográfiai hivatkozásokkal ellátott ismeretterjesztő munkának tekinthető. A témakör tágabb szakirodalmi kontextusában vizsgálva a jelen kötet helyét, az tűnik ki, hogy nézőpontjában az a ruszin kérdés angolszász tudományos feldolgozásától, főleg Paul Robert Magocsi munkásságától szándékosan elhatárolódik. A gesztus elsősorban a hivatkozások, említések elmaradásában érhető tetten. Egy alkalommal a bevezető tanulmányban explicit módon is nyilvánvalóvá válik. Nem véletlen, hiszen a problémakör más nézőpontból artikulálódik az Egyesült Államokban és Kanadában, mint Magyarországon és Ukrajnában, eltérő előfeltevések, kutatói pozíciók, kultúrpolitikai célok érhető tetten ezekben a munkákban. A ruszin nyelv és etnikum léte, az ukrántól való önállósága Európa közép-keleti régióiban politikailag erősen terhelt kérdéskör. Magyarországon és Romániában hivatalosan elismert nemzeti kisebbségnek számít, az intézmények és gyakorlatok szintjén (például a népszámlálások, anyanyelvi oktatás stb.) további bizonytalanságok és nehézségek merülnek viszont fel.

A bevezető tanulmánnyal összhangban a kötet második része a tematikusan válogatott forrásokat hozza, főként a tágabb közönség (illetve az oktatás) számára igyekszik azokat közvetíteni, nem beszélhetünk ez esetben kritikai szövegkiadásról. A szándék természetesen meghatározza a közlés módját. A jegyzetek az egyértelműsítést szolgálják a rövidítések feloldása, a hivatkozott személyek beazonosítása, néhány életrajzi adat közlése által. Nem tartalmaznak a közölt források szöveggörnyezetére vonatkozó magyarázatokat vagy bibliográfiai kiegészítéseket, a szövegek jelentéseire nem világítanak rá. A közölt források nyolc fejezetet alkotnak. Az első a *Középkori krónikák*. A fejezetben Anonymus *Gesta Hungarorum*ának, valamint a *Nyesztor-krónika* néven ismert munkának egy-egy részletét találjuk. A második csoportba sorolt hat szöveg az önmeghatározás kérdését tematizálja,

címe *Kik vagyunk?*. Az abban közölt források 1880 és 1940 között jöttek létre. Egy szöveget oroszból fordított Fedinec Csilla, egyet ukránból Gazdag Vilmos. A harmadik szövegcsoport *Törvénykezés* cím alatt két jogi szöveget tartalmaz: ruszinokra vonatkozó részleteket az 1918. évi X. néptörvényből, illetve egy 1939. évi rendeletből. A *Nemzeti ébredés kora* a leggazdagabb és legterjedelmesebb szövegcsoport. 21 írást ölel magába 1848 és 1915 közötti keltezéssel. A szövegek egy része kéziratos forrás, egy része a sajtóban vagy a *Képviselőházi naplóban* jelent meg. Tárgyakat illetően részben a ruszin nyelv helyzetét és az írásmódot tárgyalják, egy részük az oktatásra vonatkozik, egyházi körlevél, vagy gazdasági vonatkozású. A *Ruszka Krajna* című fejezet szűk két év hét forrását tartalmazza, püspöki körleveleket, a Magyarországi Rutének Néptanácsának alakuló ülésének jegyzőkönyvét, illetve más, főként közigazgatási tárgyú írást, melyek mind a megváltozott politikai/adminisztratív helyzetre, az autonóm kárpátaljai jogterület (kormányzósági terület) kialakítására reagálnak. A *Kárpátaljai Kormányzóság* címet viselő szövegcsoport 1932 és 1941 között kelt, főleg hivatalos dokumentumokat tartalmaz. A *Szocialista korszak* szövegei alkotják a kötetben a legszerényebb együttest: három minisztériumi/népbiztosi nyilatkozatot hoz 1945-ből, illetve Udvari István írását a ruszinokról 1994-ből. Az utolsó forrásokat közlő fejezet a rendszerváltások utáni időszakból válogatott, 1990 és 2004 között kelt politikai dokumentumokat tartalmaz. A legfrissebb forrást Ukrajnának a határon túli ukránokról 2004-ben elfogadott törvénye képezi. A forrásközléseket rövidítésjegyzék és személynévmutató követi. A dokumentumok eredeti megjelenésének könyvészeti adatai, fordítások esetében az eredeti cím, a fordító, illetve a korábban nyilvánosságra nem hozott dokumentumokat illetően a forrás jelzete és más információk az egyes szövegek után a legendában olvashatók.

A vizsgált forráskiadvány változatos típusú dokumentumokat tesz elérhetővé, melyek egy szinte egy évezredes időszakot fednek le.

A kezdeményezés igen jelentős, hiszen a népcsoportot vagy a régiót érintő történeti, néprajzi, nyelvészeti, társadalomtudományi kutatások egyik mai napig nehezítő körülménye az, hogy a források több különböző ország állami és egyházi archívumaiban őrződtek meg, sok esetben nehezen hozzáférhetőek, továbbá, változó a források nyelve. Az ismertetett kötet tehát egy lényegi feladatot vállal magára, hiánypótlóként figyelmet érdemel, viszont ebben a formában a gyakorlati alkalmazás lehetőségei minimálisak. A közölt források egy túl tág időintervallumot és tematikai palettát fednek le, a dokumentumok történeti és diskurzív kontextusai tisztázatlanok, ezért a kötet csak korlátozottan hasznosítható tudományos kutatómunkában. Amennyiben tudás-népszerűsítő kiadványként vesszük kézbe, hasonló, de ugyanakkor más problémák is felmerülnek. A jegyzetekben közölt információk sok esetben nem elegendőek a források megértéséhez, a szerzői nézőpont, pozíció beazonosításához. Az olvasók könnyebb eligazodását szolgálta volna az, ha a bevezető tanulmány mellett vagy helyett az egyes fejezeteket, szövegtömböket kísérték volna rövidebb magyarázatok. A célszerűtlenség forrása, úgy tűnik, nem a kötetben magában, hanem a sorozat koncepciójában keresendő. A projekt a nemzeti-ségeket és azok együttélését Magyarország nemzeti kulturális örökségeként kezeli, így a cél elsősorban (kulturál)politikai. Ennek értelmében, bár a tárgykört jól ismerő szakemberek szerkesztik a kötetet, és jegyzetelik a közölt forrásokat, mozgásterük korlátozott. Az örökségesítés kapcsán vissza-visszatérő kérdés, hogy átjárható-e a határ a tudomány és a kulturális örökség diskurzusai között. A kortárs tudományelméleti gondolkodásban egyre inkább elfogadottá vált az a nézőpont, miszerint a tudás termelése nem (lehet) politikamentes. Ez viszont az önreflexivitás szükségességének imperatívuszát vonja maga után. A reflexivitás hiányában az olvasó jogosan bizalmatlanná válik, ahogyan e kiadvány kapcsán is, és megkérdőjelezi, hogy valójában kinek az érdekeit szolgálja.

Lingvay Julianna